

BIBLIOTEKA SĄDOWA

# PRZEBIEG PROCESU CYWILNEGO

2. WYDANIE

---

TADEUSZ WIŚNIEWSKI



LEX

a Wolters Kluwer business

BIBLIOTEKA SĄDOWA

# PRZEBIEG PROCESU CYWILNEGO

2. WYDANIE

---

TADEUSZ WIŚNIEWSKI

Zamów książkę w księgarni internetowej

**proinfo.pl**  
księgarnia internetowa



**LEX**

a Wolters Kluwer business

Warszawa 2013

*Stan prawny na 31 marca 2013 r.*

Wydawca  
*Magdalena Stojek-Siwińska*

Redaktor prowadzący  
*Ewa Wysocka*

Opracowanie redakcyjne  
*„Littera” Maria Beata Wawrzyńczak-Jędryka*

Łamanie  
*Wolters Kluwer Polska*

Projekt graficzny okładki  
*Marcin Domitrz*

© Copyright by  
Wolters Kluwer Polska SA, 2013

ISBN: 978-83-264-4181-3  
2. wydanie

Wydane przez:  
Wolters Kluwer Polska SA

Redakcja Książek  
01-231 Warszawa, ul. Płocka 5a  
tel. 22 535 82 00, fax 22 535 81 35  
e-mail: [ksiazki@wolterskluwer.pl](mailto:ksiazki@wolterskluwer.pl)

[www.wolterskluwer.pl](http://www.wolterskluwer.pl)  
księgarnia internetowa [www.profinfo.pl](http://www.profinfo.pl)

## SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów .....	11
Przedmowa .....	13
<b>Rozdział pierwszy</b>	
Pojęcie, cel i elementy składowe procesu cywilnego .....	15
I. Uwagi wstępne .....	15
II. Stadialna konstrukcja procesu cywilnego .....	20
1. Uwagi ogólne .....	20
2. Czynności procesowe .....	22
3. Charakter przepisów prawa procesowego .....	30
4. Rozwojowy charakter procesu cywilnego .....	33
5. Postępowania odrębne (ogólna charakterystyka) .....	37
6. Postępowanie nieprocesowe .....	42
<b>Rozdział drugi</b>	
Zasady postępowania cywilnego .....	45
I. Ogólna charakterystyka zasad postępowania cywilnego .....	45
II. Naczelne zasady wymiaru sprawiedliwości .....	46
1. Uwagi ogólne .....	46
2. Zasada rzetelnego postępowania .....	47
3. Zasada instancyjności .....	48
III. Zasady ogólne postępowania cywilnego .....	53
1. Uwagi ogólne i klasyfikacja .....	53
2. Zasada prawdy materialnej i prawdy formalnej (zasada prawdy) .....	55
3. Zasada kontrydiktoryjności .....	59
4. Zasada dyspozycyjności .....	61
5. Zasada bezpośredniości .....	63
6. Zasada koncentracji materiału procesowego .....	65
7. Zasada swobodnej oceny dowodów .....	74
<b>Rozdział trzeci</b>	
Postępowanie przed sądem pierwszej instancji .....	82
I. Wszczęcie procesu .....	82
1. Złożenie pozwu (wytoczenie powództwa) .....	82
2. Pojęcie powództwa i jego rodzaje .....	88

3.	Skutki prawne złożenia pozwu .....	91
3.1.	Skutki procesowe .....	91
3.2.	Skutki materialnoprawne .....	93
4.	Skutki prawne doręczenia pozwu .....	94
4.1.	Skutki procesowe .....	94
4.2.	Skutki materialnoprawne .....	97
II.	Kontrola sprawy z punktu widzenia przepisów o wyłączeniu sędziego ....	99
1.	Wprowadzenie .....	99
2.	Sprawdzenie przez sędziego podstawy do ewentualnego wyłączenia się od podejmowania czynności w sprawie .....	100
2.1.	Uwagi ogólne .....	100
2.2.	Podstawy wyłączenia sędziego z mocy ustawy i na podstawie orzeczenia sądu .....	101
III.	Kontrola wymagań formalnych i fiskalnych pozwu w aspekcie możliwości nadania sprawie biegu procesowego .....	104
1.	Uwagi wstępne .....	104
2.	Kontrola zachowania wymagań formalnych i fiskalnych pozwu .....	105
3.	Kontrola pozwu w zakresie oznaczenia wartości przedmiotu sporu ....	108
IV.	Sprawdzenie właściwości sądu .....	110
1.	Uwagi ogólne .....	110
2.	Właściwość rzeczowa .....	111
3.	Właściwość miejscowa .....	113
4.	Właściwość funkcjonalna .....	118
5.	Ustalanie właściwości sądu i następstwa niewłaściwości .....	120
V.	Sprawdzenie dopuszczalności drogi sądowej oraz istnienia jurysdykcji krajowej, immunitetu sądowego i immunitetu parlamentarnego .....	122
1.	Uwagi ogólne .....	122
2.	Przesłanki procesowe. Zdolność sądowa, zdolność procesowa, zdolność postulacyjna i legitymacja procesowa .....	123
2.1.	Przesłanki procesowe .....	123
2.2.	Zdolność sądowa, zdolność procesowa, zdolność postulacyjna i legitymacja procesowa .....	128
3.	Dopuszczalność drogi sądowej .....	132
3.1.	Charakterystyka ogólna .....	132
3.2.	Prejudycjalne ograniczenie dopuszczalności drogi sądowej .....	136
3.3.	Spory kompetencyjne .....	140
4.	Jurysdykcja krajowa i immunitet sądowy .....	144
4.1.	Rodzaje jurysdykcji krajowej i skutki procesowe jej nieistnienia .	144
4.2.	Immunitet sądowy i jego skutki procesowe .....	150
5.	Immunitet parlamentarny i jego skutki procesowe .....	153
6.	Kolejność kontrolowania drogi sądowej, jurysdykcji krajowej i właściwości sądu .....	159
VI.	Sprawdzenie sprawy z punktu widzenia jej rozpoznania we właściwym trybie i w postępowaniu odrębnym .....	164
1.	Zmiana trybu postępowania .....	164

2. Zakwalifikowanie sprawy do postępowania odrębnego .....	165
VII. Zawieszenie postępowania .....	168
VIII. Rozprawa .....	173
1. Uwagi wstępne .....	173
2. Doręczenia pism sądowych i terminy procesowe .....	177
2.1. Doręczenia sądowe .....	177
2.2. Terminy procesowe .....	183
3. Czynności przygotowawcze przed rozprawą .....	185
4. Zachowanie się pozwanego w procesie cywilnym. Złożenie odpowiedzi na pozew. Powództwo wzajemne, zarzut potrącenia i prawa zatrzymania .....	190
4.1. Uwagi ogólne .....	190
4.2. Złożenie odpowiedzi na pozew .....	193
4.3. Uznanie powództwa .....	194
4.4. Powództwo wzajemne .....	197
4.5. Zarzut potrącenia i prawa zatrzymania .....	199
4.6. Ugoda sądowa .....	203
5. Kierownictwo rozprawą .....	206
6. Przebieg rozprawy .....	209
6.1. Uwagi ogólne .....	209
6.2. Wywołanie sprawy .....	213
6.3. Odroczenie rozprawy .....	214
6.4. Przedstawienie przez strony swoich stanowisk (rozpoczęcie rozprawy) .....	216
7. Postępowanie dowodowe .....	220
7.1. Uwagi wstępne .....	220
7.2. Zbyteczność dowodzenia (fakty notoryjne, przyznanie, domniemania faktyczne i prawne, dowód <i>prima facie</i> ) .....	222
7.3. Udowodnienie a uprawdopodobnienie .....	227
7.4. Ograniczenia dowodowe .....	228
7.5. Zasady określające ciężar przytoczenia faktów i ich dowodu .....	230
7.6. Dopuszczenie dowodu z urzędu .....	236
7.7. Zasada bezpośredniości postępowania dowodowego .....	239
7.8. Dopuszczanie dowodów i przeprowadzanie postępowania dowodowego .....	241
7.9. Środki dowodowe (pojęcie i klasyfikacja) .....	243
7.10. Dowód z dokumentów .....	245
7.11. Dowód z zeznań świadków .....	252
7.12. Dowód z opinii biegłego .....	257
7.13. Dowód z przesłuchania stron .....	267
7.14. Roztrząsanie wyników postępowania dowodowego .....	271
7.15. Zamknięcie rozprawy .....	272
IX. Reguły wyrokowania oraz kończenia postępowania w inny sposób .....	275
1. Uwagi ogólne .....	275
2. Przedmiot wyrokowania .....	275

3.	Stan sprawy jako podstawa wyrokowania .....	279
4.	Podstawa wyrokowania .....	280
5.	Pojęcie i rodzaje wyroków, a także postanowień kończących postępowanie w sprawie .....	282
5.1.	Uwagi wstępne .....	282
5.2.	Rodzaje wyroków .....	283
5.3.	Rodzaje postanowień i zasadnicze powody wydawania postanowień kończących postępowanie w sprawie .....	292
X.	Wyrokowanie .....	294
1.	Uwagi wstępne .....	294
2.	Narada sędziów .....	294
3.	Zdanie odrębne .....	297
4.	Ogłoszenie wyroku .....	297
5.	Pisemne uzasadnienie wyroku .....	300
XI.	Sprostowanie, uzupełnienie, wykładnia wyroku .....	303
1.	Uwagi ogólne .....	303
2.	Sprostowanie .....	304
3.	Uzupełnienie .....	305
4.	Wykładnia .....	306

## Rozdział czwarty

Ogólna charakterystyka systemu zaskarżania orzeczeń sądowych .....	308
--	-----

## Rozdział piąty

Apelacja .....	321
I. Dopuszczalność apelacji w procesie .....	321
1. Uwagi wprowadzające .....	321
2. Dopuszczalność apelacji ze względu na rodzaj orzeczenia .....	323
3. Dopuszczalność apelacji ze względu na wymagania formalne .....	324
3.1. Uwagi wprowadzające .....	324
3.2. Ogólne i szczególne wymagania formalne apelacji .....	324
3.3. Zakres zaskarżenia .....	325
3.4. Wskazanie zarzutów apelacyjnych i ich uzasadnienie .....	326
3.5. Wniosek apelacyjny .....	335
3.6. Wartość przedmiotu zaskarżenia .....	337
4. Dopuszczalność apelacji ze względu na termin .....	338
5. Legitymacja do wniesienia apelacji .....	339
6. Interes prawny ( <i>gravamen</i> ) .....	341
II. Postępowanie sprawdzające. Odpowiedź na apelację .....	343
1. Postępowanie sprawdzające przed sądem pierwszej instancji .....	343
2. Odpowiedź na apelację .....	344
3. Postępowanie sprawdzające przed sądem drugiej instancji .....	346
III. Rozpoznanie apelacji przez sąd drugiej instancji .....	346
1. Uwagi wprowadzające .....	346
2. Rozpoznanie apelacji na posiedzeniu niejawnym .....	348

3.	Rozpoznanie apelacji na rozprawie .....	349
3.1.	Wyznaczenie rozprawy .....	349
3.2.	Przebieg rozprawy .....	352
4.	Zakres rozpoznania sądowego w postępowaniu apelacyjnym .....	355
4.1.	Uwagi wprowadzające .....	355
4.2.	Zakres przedmiotowy rozpoznania w postępowaniu apelacyjnym .....	356
4.3.	Zakres podmiotowy rozpoznania apelacyjnego .....	359
4.4.	Zakres rozpoznania apelacyjnego ze względu na konieczność ustalenia stanu faktycznego .....	361
4.5.	<i>Ius novorum</i> .....	366
IV.	Orzeczenia sądu drugiej instancji .....	371
1.	Uwagi wprowadzające .....	371
2.	Rodzaje rozstrzygnięć sądu drugiej instancji .....	371
2.1.	Uwagi ogólne .....	371
2.2.	Oddalenie apelacji .....	372
2.3.	Zmiana zaskarżonego wyroku i orzeczenie co do istoty sprawy ..	373
2.4.	Uchylenie zaskarżonego wyroku .....	375
2.5.	Związywanie oceną prawną .....	381
2.6.	Umorzenie postępowania apelacyjnego .....	382
2.7.	Przedstawianie zagadnień prawnych do rozstrzygnięcia przez Sąd Najwyższy .....	382
3.	Apelacja w postępowaniu uproszczonym .....	384
V.	Uzasadnianie i doręczanie orzeczeń sądu drugiej instancji .....	386
1.	Uzasadnianie orzeczeń .....	386
2.	Doręczanie orzeczeń .....	387

## Rozdział szósty

<b>Zażalenie</b> .....	388
I. Uwagi ogólne .....	388
II. Zażalenie do sądu drugiej instancji .....	388
III. Zażalenie do innego składu sądu drugiej instancji .....	391
IV. Zażalenie do Sądu Najwyższego .....	392

## Rozdział siódmy

<b>Skarga kasacyjna</b> .....	397
I. Uwagi wstępne dotyczące charakteru prawnej skargi kasacyjnej .....	397
II. Dopuszczalność skargi kasacyjnej .....	402
1. Uwagi wprowadzające .....	402
2. Dopuszczalność skargi kasacyjnej ze względu na rodzaj orzeczenia ....	402
3. Dopuszczalność skargi kasacyjnej ze względu na wymagania konstrukcyjne i formalne .....	404
4. Dopuszczalność skargi kasacyjnej ze względu na termin .....	407
5. Dopuszczalność skargi kasacyjnej ze względu na przymus adwokacko-radcowski .....	410



6. Legitymacja do wniesienia skargi kasacyjnej .....	411
III. Podstawy skargi kasacyjnej .....	412
1. Uwagi wprowadzające .....	412
2. Naruszenie prawa materialnego .....	416
3. Naruszenie przepisów postępowania .....	420
IV. Postępowanie sprawdzające przed sądem drugiej instancji .....	422
V. Odpowiedź na skargę kasacyjną .....	425
VI. Postępowanie przed Sądem Najwyższym .....	426
1. Postępowanie sprawdzające .....	426
2. Przyjęcie lub odmowa przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania .....	426
3. Postępowanie rozpoznawcze .....	428
VII. Wyrokowanie przez Sąd Najwyższy .....	430
1. Podstawa wyrokowania .....	430
2. Orzeczenia kończące postępowanie kasacyjne .....	432
2.1. Uwagi wprowadzające .....	432
2.2. Oddalenie skargi kasacyjnej .....	433
2.3. Uchylenie zaskarżonego orzeczenia i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania .....	433
2.4. Uchylenie zaskarżonego wyroku i orzeczenie co do istoty sprawy .....	435
2.5. Uchylenie zaskarżonego orzeczenia i odrzucenie pozwu lub umorzenie postępowania .....	438
2.6. Umorzenie postępowania kasacyjnego .....	439
2.7. Przedstawianie zagadnień prawnych powiększonemu składowi Sądu Najwyższego .....	439
2.8. Uzasadnianie i doręczanie orzeczeń Sądu Najwyższego .....	440
<b>Rozdział ósmy</b>	
<b>Skarga o wznowienie postępowania .....</b>	<b>442</b>
I. Uwagi wstępne (pojęcie prawomocności orzeczeń sądowych, prawomocność formalna i materialna, powaga rzeczy osądzonej) .....	442
II. Podstawy wznowienia postępowania .....	443
III. Przebieg postępowania wznowieniowego .....	446
<b>Bibliografia .....</b>	<b>451</b>
<b>Skorowidz rzeczowy .....</b>	<b>467</b>

## WYKAZ SKRÓTÓW

### 1. Źródła prawa

- k.c. – ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.)
- k.k. – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.)
- Konstytucja RP – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)
- k.p. – ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (tekst jedn.: Dz. U. z 1998 r. Nr 21, poz. 94 z późn. zm.)
- k.p.a. – ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 267)
- k.p.c. – ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296 z późn. zm.)
- k.p.k. – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.)
- k.r.o. – ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz. U. z 2012 r. poz. 788 z późn. zm.)
- k.s.h. – ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz. U. Nr 94, poz. 1037 z późn. zm.)
- p.p.s.a. – ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (tekst jedn.: Dz. U. z 2012 r. poz. 270 z późn. zm.)
- przep. wpraw. k.c. – ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 94 z późn. zm.)
- p.u.s.p. – ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 427)
- regulamin urzędowania sądów powszechnych – ustawa z dnia 23 lutego 2007 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz. U. Nr 38, poz. 249 z późn. zm.)
- u.k.s.c. – ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2010 r. Nr 90, poz. 594 z późn. zm.)
- u.k.w.h. – ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (tekst jedn.: Dz. U. z 2001 r. Nr 124, poz. 1361 z późn. zm.)

ustawa o Sądzie Najwyższym – ustawa z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 499)

## 2. Czasopisma, publikatory i inne

Dz. U. – Dziennik Ustaw  
 Gł. Pr. – Głos Prawa  
 GSP-Prz.Orz. – Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa  
 KPP – Kwartalnik Prawa Prywatnego  
 M. Praw. – Monitor Prawniczy  
 NP – Nowe Prawo  
 NPC – Nowy Proces Cywilny  
 OSN – Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Cywilna (w latach 1944–1962)  
 OSNAP – Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych  
 OSNAPiUS – Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych (od 1995 r.)  
 OSNC – Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Cywilna (od 1995 r.)  
 OSNC-ZD – Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Cywilna – Zbiór Dodatkowy  
 OSNCP – Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Cywilna oraz Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych (od 1963 r.)  
 OSNP – Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych (od 1995 r.)  
 OSP – Orzecznictwo Sądów Polskich (od 1990 r.)  
 OSPiKA – Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych (w latach 1957–1989)  
 OTK-A – Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, seria A  
 PiP – Państwo i Prawo  
 PPC – Polski Proces Cywilny  
 Pr. Spółek – Prawo Spółek  
 Prok. i Pr. – Prokuratura i Prawo  
 PS – Przegląd Sądowy  
 RPEiS – Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny  
 R.Pr. – Radca Prawny  
 SC – Studia Cywilistyczne  
 SP – Studia Prawnicze  
 tekst jedn. – tekst jednolity  
 Zb. O. – Zbiór Urzędowy orzecznictwa Sądu Najwyższego Izby Cywilnej (do 1939 r.)  
 ZNUJ – Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego  
 ZNUŚ – Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Śląskiego

## PRZEDMOWA

Opracowanie, będące w polskiej literaturze prawniczej pierwszą próbą monograficznego przedstawienia przebiegu procesu cywilnego, jest przeznaczone dla szeroko rozumianego kręgu osób zainteresowanych stosowaniem przepisów kodeksu postępowania cywilnego w praktyce. Ma ono ze swego założenia stanowić także uzupełniającą lekturę, przydatną studentom wydziałów prawa i administracji, aplikantom sądowym, prokuratorskim, adwokackim i radcowskim.

Kierując się tym głównym celem, autor uwzględnił również problematykę teoretyczną w stopniu niezbędnym do zrozumienia opisywanych stadiów postępowania sądowego oraz omawianych szczegółowo zasadniczych dla toku procesu czynności sądowych i procesowych. W opracowaniu scharakteryzowano więc w zarysie niektóre najistotniejsze z punktu widzenia przebiegu procesu ogólne zasady postępowania cywilnego, zazwyczaj zwane zasadami naczelnymi tego postępowania, przybliżono też podstawowe założenia instytucji procesowych rzutujących na konstrukcję procesu cywilnego (pозew, wyrok, apelacja itp.). W niektórych wypadkach przy omawianiu poszczególnych wątków tematycznych wyjaśniano natomiast istotę i treść elementarnych pojęć procesowych, które się w nich pojawiały (np. droga sądowa, jurysdykcja krajowa, immunitet parlamentarny, zdolność sądowa i procesowa, zdolność postulacyjna, legitymacja procesowa i inne). W rezultacie tytułowy zakres opracowania został nieco poszerzony. W przekonaniu autora ma się to jednak przyczynić do wszechstronniejszego wyjaśnienia podstawowej problematyki. Trudno byłoby zresztą przedstawić strukturę dynamiczną procesu z całkowitym pominięciem struktury statycznej.

Co się tyczy samej konstrukcji opracowania, to przedstawiono stadialną strukturę procesu cywilnego w jej ujęciu tradycyjnym. Omówiono kolejne, nieraz tylko prawdopodobne i ewentualne, etapy oraz podetapy postępowania przed sądem pierwszej i drugiej instancji wraz z ich wersjami pobocznymi, a także dwa zasadnicze postępowania prowadzone już po prawomocnym zakończeniu procesu: postępowanie kasacyjne i postępowanie ze skargi o wznowienie. W opracowaniu wskazano wiele orzeczeń Sądu Najwyższego, wychodząc z założenia, że znajomość judykatury jest konieczna nawet w sporach teoretycznych. Nie można poza tym bagatelizować znaczenia pojmowania danych przepisów prawa oraz poszczególnych rozwiązań i instytucji w praktyce.

W oferowanym Czytelnikom drugim wydaniu *Przebiegu procesu cywilnego* uwzględniono najistotniejsze – z punktu widzenia przedstawionej problematyki – zmiany wprowadzone do kodeksu postępowania cywilnego po ukazaniu się pierwszego opracowania. Chodzi m.in. o obszerne nowele procesowe z 5 grudnia 2008 r. (zmiany w zakresie międzynarodowego postępowania cywilnego i inne) oraz z 16 września 2011 r. (nowa regu-

lacja koncentracji materiału procesowego przed sądem pierwszej instancji, zniesienie odrębnego postępowania w sprawach gospodarczych, zmiany w przepisach dotyczących instytucji zażalenia i inne). Wykorzystano również najnowsze orzecznictwo Sądu Najwyższego. W niektórych miejscach dokonano poszerzenia i korekty rozważań merytorycznych (np. w odniesieniu do immunitetu parlamentarnego, zasady koncentracji materiału procesowego). Wprowadzono też nowe wątki, przykładowo, omówiono zasadę rzetelnego procesu.

Redagując niniejsze opracowanie, autor czerpał wiele materiału ze swego doświadczenia zawodowego i dydaktycznego. Mimo wszystko opracowanie, chociażby ze względu na jego pionierski charakter, niewątpliwie nie jest bezbłędne. Autor będzie więc wdzięczny za krytyczne spostrzeżenia i uwagi dotyczące wszelkiego rodzaju usterek.

*Warszawa, 15 lutego 2013 r.*

## POJĘCIE, CEL I ELEMENTY SKŁADOWE PROCESU CYWILNEGO

### I. Uwagi wstępne

Istnienie norm prawnych o charakterze materialnym – karnych, cywilnych i administracyjnych – przesądza o konieczności tworzenia przez państwo różnego rodzaju przepisów proceduralnych. Zawarte w tych normach zakazy i nakazy nie zawsze wszak są przestrzegane, stąd też zainteresowane osoby oczekują, że ich naruszone prawa podmiotowe zostaną ochronione w drodze przymusu państwowego. Współczesne systemy prawne dopuszczają wprawdzie skorzystanie niekiedy z samopomocy, lecz ta archaiczna forma przymusu ma znaczenie szczątkowe i wyjątkowe. Pomijając jej niestosowność, całkowitą nieprzydatność i nierealność w wielu sytuacjach oraz trudności w przeprowadzaniu, mały zakres dozwolonej samopomocy wynika też z faktu, że łatwo może ona nabrać znamion przemocy i rewanzu. Uznaje się więc powszechnie, że to władza państwowa ma zapewnić przestrzeganie prawa i udzielić ochrony prawnej.

Urzeczywistnianie norm prawa materialnego cywilnego nie dokonuje się w sposób jednolity. W Polsce następuje ono przede wszystkim w postępowaniu sądowym, w mniejszym zaś zakresie w rozmaitych postępowaniach pozasądowych<sup>1</sup>. Przez cywilne postępowanie sądowe należy rozumieć rozpoznawanie spraw cywilnych przez sądy państwowe. Jaki jest natomiast na gruncie kodeksu postępowania cywilnego sens pojęcia „sprawa cywilna”, nie da się jednoznacznie stwierdzić. Wątpliwości nie rozwiewają ani doktryna, ani ustawodawca. Wprawdzie z art. 1 k.p.c., wynika, że kodeks postępowania cywilnego normuje postępowanie sądowe w sprawach ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy, jak również w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych oraz w innych sprawach, do których przepisy tego kodeksu stosuje się z mocy ustaw szczególnych (sprawy cywilne), jednakże z unormowania tego nie można wysnuć określonego kryterium, które pozwalałoby każdorazowo jasno

---

<sup>1</sup> Postępowanie pozasądowe to w szczególności postępowanie przed sądami polubownymi, arbitrażami międzynarodowymi, komisjami pojednawczymi w sprawach ze stosunków pracy, mediatorem. W literaturze klasyfikacja postępowania przed sądami polubownymi budzi niekiedy zastrzeżenia. Twierdzi się mianowicie, że i w tym wypadku chodzi o postępowanie sądowe. Zob. T. Ereciński, K. Weitz, *Sąd arbitrażowy*, Warszawa 2008, s. 23 i n. oraz wskazana tam literatura.

i zdecydowanie ustalić, iż mamy do czynienia ze sprawą cywilną<sup>2</sup>. Uwzględnić bowiem trzeba nie tylko kryterium materialnoprawne, lecz również – jako pomocnicze, a częstokroć jako wyłączne – kryterium formalne. Z tego względu trafnie zauważono w literaturze, że tym samym nie ma spraw „ze swej istoty” cywilnoprawnych lub administracyjnych, albowiem woła ustawodawcy decyduje o tym, czy konkretna sprawa będzie rozpoznawana w postępowaniu cywilnoprawnym, czy administracyjnoprawnym. Dokonując tego rozgraniczenia, ustawodawca kieruje się względami celowościowymi (za postępowaniem administracyjnym przemawia jego prostota i szybkość, a także większe niż przez sądy uwzględnianie w swej działalności założeń polityki państwa w sferach uznanych za istotne)<sup>3</sup>. Dlatego też zawodzi nawet tradycyjny element stosunku cywilnoprawnego, jakim jest pozycja stron tego stosunku wobec siebie. Uznaje się zaś, że dla stosunków regulowanych przez prawo cywilne charakterystyczna jest autonomiczność stron, a w konsekwencji tej autonomiczności równorzędność tych stron, a więc brak podporządkowania jednej ze stron drugiej stronie<sup>4</sup>. Wskazane kryterium nie jest współcześnie decydujące, gdyż także w ramach tzw. stosunku spornoadministracyjnego (stosunku administracyjnoprawnego realizującego się wprawdzie dopiero na etapie proceduralnym) ma miejsce zrównanie ról procesowych organu administracyjnego i podmiotu administrowanego, a samo postępowanie sądoadministracyjne ma charakter kontradyktoryjny. W nauce prawa administracyjnego przyjmuje się nawet, nieco przesadnie, że w ramach tego stosunku dochodzi wręcz do pełnego zbliżenia procesowego stosunku administracyjnoprawnego i stosunku cywilnoprawnego<sup>5</sup>.

Wszystko to sprawia, że w naszym systemie prawnym analogiczna trudność pojawia się także w związku z określeniem pojęcia spraw administracyjnych przynależnych do kompetencji sądów administracyjnych. W konsekwencji powstaje niełatwe zagadnienie delimitacji właściwości sądów powszechnych i właściwości sądów administracyjnych w konkretnej sprawie. Obawę naruszenia przez te sądy granic swojej właściwości (w zna-

<sup>2</sup> Także art. 1 k.c. stanowiąc, że Kodeks ten reguluje stosunki cywilnoprawne między osobami fizycznymi i osobami prawnymi, nie określa tego, co należy rozumieć przez ogólne pojęcie „stosunek cywilnoprawny”. Zob. S. Dmowski (w:) S. Dmowski, S. Rudnicki, *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga pierwsza. Część ogólna*, Warszawa 2011, s. 16.

<sup>3</sup> R. Hauser (w:) Z. Duniewska, R. Hauser, M. Jaskowska, M. Matczak, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, *System Prawa Administracyjnego. Instytucje prawa administracyjnego*, t. 1, pod red. R. Hausera, Z. Niewiadomskiego, A. Wróbla, Warszawa 2010, s. 197. Poszukiwanie kryteriów delimitacji prawa administracyjnego i prawa cywilnego ma swoją historię doktrynalną. J. Jeżewski zauważa, że ta płaszczyzna badawcza łączy się z rozstrzygnianiem na podstawie prawa stosowanego o właściwości organu orzekającego. W związku zaś z tym, że kryteria obu wskazanych działów prawa (kryterium władztwa i stosunku prawnego) nie dają podziałów rozłącznych wymagają one relatywizacji zależnie od celu. Przywołuje przykładowo pogląd E. Iserzona, który opowiedział się za kryterium formalnym: „jaki organ jest kompetentny do orzekania” (E. Iserzon, *Rozgraniczenie sfer prawa administracyjnego i cywilnego*, Prawo i Życie 1964, nr 4). Tylko na tej różnicy formalnoprawnej, różnicy co do kompetencji, możemy oprzeć kryterium przy ocenie, czy stosunek prawny znajduje się w sferze władczej, tj. prawa administracyjnego, czy też w sferze niewładczej – prawa cywilnego. J. Jeżewski podkreśla zarazem, że kwalifikacja prawa stosowanego determinująca właściwość organu orzekającego, aczkolwiek ma znaczenie praktyczne, nie rozstrzyga oczywiście zagadnienia delimitacji na płaszczyźnie teoretycznej. J. Jeżewski, *Prawo stosowane jako kryterium rozgraniczenia drogi administracyjnej i drogi sądowej* (w:) *Wypieranie prawa administracyjnego przez prawo cywilne*, pod red. A. Doliwy, S. Prutisa, Białystok 2012, s. 15.

<sup>4</sup> A. Stelmachowski, *Zarys teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1998, s. 26 i n. Autor ten wskazuje też na drugą zasadniczą cechę wyróżniającą metodę cywilistyczną i oparte na niej stosunki cywilnoprawne: brak bezpośredniego przymusu ze strony organów państwa. W metodzie administracyjnej natomiast, obok zasady władztwa, zawarte jest podporządkowanie strony określonego stosunku organowi administracji publicznej. W praktyce te modelowe cechy obu metod są stosowane albo w postaci czystej, albo mieszanej. Por. S. Dmowski (w:) S. Dmowski, S. Rudnicki, *Komentarz do Kodeksu cywilnego...*, s. 18.

<sup>5</sup> R. Hauser (w:) *System Prawa Administracyjnego...*, t. 1, pod red. R. Hausera, Z. Niewiadomskiego, A. Wróbla, s. 197.



czeniu przypisanej ustawowo kompetencji) można zauważyć zarówno w literaturze procesu cywilnego, jak i literaturze postępowania sędowoadministracyjnego. Dostrzegając, że sprawowany przez sądy administracyjne wymiar sprawiedliwości ma charakter specyficzny (zgodnie z art. 184 Konstytucji RP ogranicza się do kontroli administracji publicznej)<sup>6</sup>, podkreśla się zarazem, że przysługujące każdemu z mocy Konstytucji prawo do sądu oznacza prawo do rozpoznania sprawy przez sąd właściwy. Doniosłość tej cechy nie jest błaha, skoro w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP została wymieniona na pierwszym miejscu. Prawo do sądu powinno bowiem być realizowane nie przed jakimkolwiek sądem, lecz sądem właściwym ze względu na przedmiot sporu<sup>7</sup>. Dlatego też sposób ograniczenia kompetencji sądów powszechnych i administracyjnych to w żadnym wypadku kwestia o znaczeniu jedynie czysto-techniczno-organizacyjnym<sup>8</sup>.

W polskim systemie prawnym w najszerszym zakresie zadanie rozpoznawania spraw cywilnych spełniają sądy powszechne. Szczególna rola tych sądów wynika z art. 177 Konstytucji RP, zgodnie z którym, sądy powszechne sprawują wymiar sprawiedliwości we wszystkich sprawach, z wyjątkiem spraw ustawowo zastrzeżonych dla właściwości innych sądów. Tymi innymi sądami są: Sąd Najwyższy i, jak to niektórzy uważają, sądy administracyjne, w tym Naczelny Sąd Administracyjny. Jeżeli chodzi o Sąd Najwyższy, to o rozpoznawaniu przez ten Sąd spraw cywilnych mówi się wyraźnie w art. 2 § 1 k.p.c.<sup>9</sup> Natomiast zaliczenie sądów administracyjnych do kręgu sądów „cywilnych” uznać trzeba co najmniej za kontrowersyjne, chociaż sądy te (rozpoznając skargi na decyzje administracyjne – bezpośrednio: wojewódzkie sądy administracyjne, pośrednio: Naczelny Sąd Administracyjny) czynią to niekiedy – z punktu widzenia materii prawnej – również w typowych sprawach cywilnych, przy czym samo postępowanie sędowoadministracyjne cechuje, jak już podkreślono, równorzędność stron w nim występujących. Chodzi o takie wypadki, w których przepisy szczególne wyłączają postępowanie sądowe i przekazują rozpoznawanie spraw mających ze swej istoty charakter spraw cywilnych do właściwości innych organów (art. 2 § 3 k.p.c.)<sup>10</sup>. Upraszczając zatem zagadnienie, przyjmijmy jednak, że sąd administracyjny orzeka jedynie w postępowaniu zbliżonym do cywilnego, natomiast rozpoznaje spory w sprawach niemających cech spraw cywilnych w rozumieniu art. 1 k.p.c. Traktowanie sądów administracyjnych jako sądów orzekających – niekiedy – w sprawach cywilnych jest nietrafne także i z tego względu, że u podstawy postępowania sędowoadministracyjnego każdorazowo leży wcześniejszy określony stosunek administracyjny, charakteryzujący się podporządkowaniem jednego pod-

<sup>6</sup> Odrębną kwestią jest, że sądy te, podobnie jak sądy powszechne, działając w każdym wypadku na żądanie uprawnionego podmiotu, wyrażone w przepisanej formie, a zatem nie z urzędu, rozstrzygają jednak zawsze konkretne spory, a więc i konkretne stany faktyczne, przy czym nie ma znaczenia, iż podłożem tych sporów może być chęć kwestionowania aktu o charakterze ogólnym, jak i indywidualnym. Z drugiej strony specyfiką wymiaru sprawiedliwości sądów administracyjnych jest także to, że sądy te powołane są do rozpatrywania wyłącznie aspektu prawnego danego stanu faktycznego i prawnego ustalonego przez organ administracji. Zob. M. Jaśkowska, *Konstytucyjnoprawne podstawy sądownictwa powszechnego i administracyjnego oraz delimitacja właściwości tych sądów (w:) Aktualne problemy rozgraniczenia właściwości sądów administracyjnych i powszechnych*, pod red. M. Błachuckiego, T. Górzyńskiej, Warszawa 2011, s. 15 i 19 i powołana tam literatura.

<sup>7</sup> M. Jaśkowska, *Konstytucyjnoprawne podstawy...*, s. 13.

<sup>8</sup> Tamże, s. 16. O sposobie rozwiązywania sporów kompetencyjnych pomiędzy sądami powszechnymi a organami administracji publicznej zob. rozważania w rozdziale trzecim podrzdziale V.3.3.

<sup>9</sup> W ujęciu konstytucyjnym Sąd Najwyższy to sąd szczególny.

<sup>10</sup> Na przykład w sprawach co do pewnych kwestii związanych z prawem użytkowania wieczystego.



**Tadeusz Wiśniewski** – profesor doktor habilitowany nauk prawnych, profesor zwyczajny Akademii Leona Koźmińskiego, kierownik Katedry Postępowania Cywilnego; sędzia Sądu Najwyższego oraz przewodniczący Wydziału I w tym Sądzie; członek Rady Naukowej Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk, Rady Naukowej Instytutu Prawa Cywilnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego oraz redakcji Orzecznictwa Sądów Polskich. Jest autorem i współautorem kilkudziesięciu artykułów naukowych, glos i kilku książek z zakresu prawa cywilnego materialnego i procesowego.

---

■ W drugim wydaniu opracowania uwzględniono najważniejsze – z punktu widzenia przedstawionej problematyki – zmiany wprowadzone do kodeksu postępowania cywilnego od czasu pierwszej edycji publikacji w 2008 r.

■ Autor zaprezentował poszczególne stadia procesu cywilnego oraz najistotniejsze dla jego toku czynności sądowe i procesowe, biorąc przy tym pod uwagę nowelizacje dotyczące m.in.:

- zmiany w zakresie międzynarodowego postępowania cywilnego,
- nowej regulacji koncentracji materiału procesowego przed sądem pierwszej instancji,
- zniesienia odrębnego postępowania w sprawach gospodarczych.

■ Szczegółowe rozwiązania poświęcone konstrukcji procesu cywilnego wzbogacone zostały o ogólne zagadnienia, odnoszące się do zasad postępowania cywilnego i wybranych instytucji procesowych, mających wpływ na konstrukcję procesu cywilnego (pozew, wyrok, apelacja itp.).

■ W książce wykorzystano dorobek doktryny oraz najnowsze orzecznictwo, zwłaszcza Sądu Najwyższego.

■ Publikacja przeznaczona jest dla praktyków – sędziów, adwokatów, radców prawnych. Może również zainteresować studentów wydziałów prawa oraz aplikantów zawodów prawniczych.



**Cena 169 zł**  
(w tym 5% VAT)

**Zamówienia:**

infolinia 801 04 45 45, fax 22 535 80 01

zamowienia.książki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl